

نقش توانایی نظریه ذهن در پیش بینی سطوح همدلی

سعیده جاودانی سمیعی^۱، مریم یوسفی^۲، مریم بردبار^{۳*}

۱. دانشجوی دکتری روانشناسی تربیتی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران. رایانامه: s.javdani@mail.um.ac.ir

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد روانشناسی تربیتی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران. رایانامه: yousefi.maryam@mail.um.ac.ir

۳. * نویسنده مسئول، استادیار، گروه روانشناسی مشاوره و تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران. رایانامه: mbordbar@um.ac.ir

چکیده

زندگی در دنیای پیچیده امروز مستلزم مهارت‌هایی است که امکان تعاملات اجتماعی سازنده را فراهم کند. از جمله این مهارت‌ها همدلی است که مهارت فهم هیجانات دیگران و توانایی پاسخ‌دهی عاطفی و رفتاری موثر به آن است. از عوامل موثر بر همدلی، توانایی نظریه ذهن است. با توجه به نقش توانایی همدلی در رفتارهای جامعه‌پسند کودکان، بررسی راه‌های تقویت مهارت همدلی و شناخت پیش‌نیازها و همبسته‌های آن ضرورت می‌یابد، از این رو هدف این پژوهش بررسی نقش توانایی نظریه ذهن کودکان پیش‌دبستانی در پیش‌بینی سطوح مختلف همدلی بود. پژوهش حاضر توصیفی و از نوع همبستگی بود. جامعه آماری پژوهش، کودکان پیش‌دبستانی شهر مشهد در سال ۱۴۰۲ بودند. نمونه پژوهش به روش در دسترس از دو مهدکودک انتخاب شدند و پس از هماهنگی با مسئولین مهد کودک و کسب رضایت والدین، ۶۰ نفر از کودکان به تکالیف نظریه ذهن (ولمن و لیو، ۲۰۰۴) و مادران آنها به پرسشنامه همدلی کودک- فرم والد (ریف و همکاران، ۲۰۱۰) پاسخ دادند. بر اساس یافته‌ها همبستگی بین نظریه ذهن با همدلی و زیر مقیاس سرایت احساس و توجه به احساسات دیگران مثبت و معنادار است. همچنین نتایج حاصل از رگرسیون بیانگر این بود که نظریه ذهن کودک پیش‌بینی کننده مثبت و معنادار همدلی است. از این رو می‌توان بیان کرد که فهم و اسناد حالت ذهنی به خود و دیگران به همدلی بیشتر در تعاملات اجتماعی می‌انجامد.

واژه‌های کلیدی: کودکان پیش‌دبستانی، نظریه ذهن، همدلی

دومین همایش ملی خانواده سالم، جامعه سالم

2nd National Conference of Healthy Family, Healthy Society

مقدمه

زندگی در دنیای پیچیده امروز مستلزم مهارت‌هایی است که امکان تعاملات اجتماعی سازنده را فراهم کند. شناخت اجتماعی به عنوان یکی از توانایی‌های مهم در تعاملات اجتماعی موضوعی است که در سال‌های اخیر توجه زیادی را به خود جلب کرده است (ساباغ و پالوس، ۲۰۱۸). از مولفه‌های اصلی شناخت اجتماعی نظریه ذهن و همدلی است (یوکرمن و همکاران، ۲۰۱۰). همدلی مهارت فهم هیجانات دیگران و توانایی پاسخ‌دهی عاطفی و رفتاری موثر به آن است (دایرز و همکاران، ۲۰۱۶). همدلی این امکان را به فرد می‌دهد که خود را در هیجانات دیگران سهیم کند و از این راه آنها را درک کند (تسو و همکاران، ۲۰۲۱). برای تحول همدلی یک مدل چهار سطحی فرض شده است، در سطح اول برانگیختگی هیجانی به صورت سرایت هیجانی در دوره نوزادی بروز می‌یابد. مثلاً گریه نوزاد به دنبال گریه نوزادی دیگر. در سطح دوم کودک بیش از آنکه تحت تاثیر سرایت هیجانی باشد به احساسات دیگران توجه می‌کند، یعنی معمولاً کودک از حالت فعلی خود دست برمی‌دارد و مشغول مشاهده فردی می‌شود که دچار یک وضعیت هیجانی شده است (هافمن، ۱۹۸۷). این توجه جنبه شناختی دارد و کودک به بررسی هیجانات دیگران برای درک آنها می‌پردازد. مرحله سوم اقدام اجتماعی در راستای کمک به فرد دارای هیجان است، مرحله آخر که احتمالاً بعد از سنین پیش دبستانی بروز می‌یابد امکان پیش‌بینی تاثیر اقدامات اجتماعی و نگرانی همدلانه را فراهم می‌کند (ریف و همکاران، ۲۰۱۰). سطح سوم بیشترین ارتباط را با سن دارد به این معنا که با افزایش سن بروز می‌یابد اما دو سطح اول یعنی سرایت احساس و توجه به احساسات دیگران با سن ارتباطی ندارند (گرازانی و همکاران، ۲۰۱۶؛ لوکاس مولینا و همکاران، ۲۰۱۸)، از این رو برای بررسی و تقویت همدلی باید به دنبال سایر عوامل شناختی و محیطی موثر بر سطوح مختلف آن نیز بود.

از جمله این عوامل نظریه ذهن است. پژوهش‌ها نشان داده‌اند که همدلی شناختی که شامل توجه و درک هیجانات دیگران است، به طور معناداری مرتبط با توانایی نظریه ذهن است (بنسالا و همکاران، ۲۰۱۶). نظریه ذهن مهارت اسناد حالات ذهنی به خود و دیگران در جهت پیش‌بینی رفتار است (کوزکو و روستی، ۲۰۲۰). این حالات ذهنی شامل تمایل، باور، هدف و هیجان است که با استفاده از آنها به ارزیابی رفتارها می‌پردازیم (کیم و همکاران، ۲۰۲۱)، بنابراین نظریه ذهن پیش‌نیاز روابط اجتماعی سازگار و مهارتی جدایی‌ناپذیر از آن است (برودسکی و همکاران، ۲۰۲۳، ویشوانات و همکاران، ۲۰۲۳، کسیدی و همکاران، ۲۰۲۰). نظریه ذهن نیز به دو بخش نظریه ذهن عاطفی و شناختی قابل تقسیم است (گلانت و همکاران، ۲۰۲۰).

بروز نظریه ذهن طی مراحل تحول می‌یابد (گرینبرگ و همکاران، ۲۰۲۳). این مراحل روند ثابتی دارد با این وجود همه کودکان با سرعت یکسانی مراحل را طی نمی‌کنند. پژوهش‌ها بر نقش موثر ارتباطات با اعضای خانواده بر سرعت گذر از این مراحل تاکید دارند (بردبار و شیخ الاسلامی، ۱۳۹۳). با توجه به نقش توانایی همدلی در سازگاری بالاتر (خسروی و همکاران، ۱۳۹۹)، درک اجتماعی بالاتر (رحیمی و همکاران، ۱۳۹۷) و رفتارهای جامعه‌پسند بیشتر در کودکان، بررسی راه‌های تقویت مهارت همدلی و شناخت پیش‌نیازها و همبسته‌های آن ضرورت می‌یابد چرا که برقراری و حفظ روابط اجتماعی

دومین همایش ملی خانواده سالم، جامعه سالم 2nd National Conference of Healthy Family, Healthy Society

مستلزم همدلی است (تسو و همکاران، ۲۰۲۱)، از این رو هدف این پژوهش بررسی توانایی نظریه ذهن کودکان پیش دبستانی در پیش بینی سطوح همدلی بود.

روش

پژوهش حاضر توصیفی و از نوع همبستگی بود. جامعه آماری پژوهش، کودکان پیش دبستانی شهر مشهد در سال ۱۴۰۲ بودند. بر اساس یافته های پژوهشی در خصوص تعیین حجم نمونه، تعداد حداقل ۵۰ نفر به اضافه ۱۰ برابر تعداد متغیرهای پیش بین است (میرز و همکاران، ۲۰۱۶). در این پژوهش، حداقل حجم نمونه ۶۰ نفر است که با روش در دسترس از دو مهد کودک انتخاب شدند و پس از هماهنگی با مسئولین مهد کودک و کسب رضایت والدین، ۶۰ نفر از کودکان به تکالیف نظریه ذهن پاسخ دادند و مادران آنها به پرسشنامه همدلی کودک- فرم والد پاسخ دادند.

ابزار سنجش:

تکالیف نظریه ذهن (ولمن و لیو، ۲۰۰۴): این ابزار شامل هفت داستان است که به صورت تصویری برای کودک تعریف می شود. این تکالیف شامل درک گوناگونی خواسته ها، گوناگونی عقاید، دسترسی به اطلاعات، باور غلط محتوایی، باور غلط آشکار، باور-هیجان و هیجان نمودی-واقعی است. همسانی درونی ابزار ۰/۹۶ گزارش شده است (احمدی و همکاران، ۲۰۱۵). در پژوهش حاضر پایایی بازآزمایی از طریق اجرای دوبار آزمون بر روی ۳۰ کودک با فاصله یک هفته، مورد ارزیابی قرار گرفت. میزان بالای ضریب پایایی بازآزمایی (۰/۹۳) نشان دهنده پایایی مطلوب این تکالیف است. همچنین روایی ابزار از طریق روایی همگرا و میزان همبستگی با رفتار اجتماعی کودک مورد بررسی قرار گرفت و نتیجه حاکی از مطلوب بودن روایی همگرا بود.

پرسشنامه همدلی کودکان- فرم والدین (ریف و همکاران، ۲۰۱۰): این پرسشنامه سه سطح اول همدلی که مربوط به سنین پیش دبستانی است را در قالب سه زیر مقیاس سرایت احساسات، توجه به احساسات دیگران و رفتارهای جامعه گرا می سنجد. والدین بر اساس مقیاس ۵ درجه ای به ۲۰ سؤال پاسخ می دهند. ضریب آلفای کرونباخ این پرسشنامه ۰/۷۰ گزارش شده است (ریف و همکاران، ۲۰۱۰). در ایران نیز ضریب آلفای کرونباخ برای کل سوالات پرسشنامه ۰/۸۴ گزارش شده است (طاهری و همکاران، ۲۰۲۳).

یافته ها

یافته های جمعیت شناختی نشان داد از تعداد ۶۰ نفر شرکت کننده، ۲۴ پسر (۴۰ درصد) و ۳۶ دختر (۶۰ درصد) با میانگین سنی ۳/۵ سال بودند. همچنین در جدول ۱ توصیف آماری نمرات متغیرهای پژوهش ارائه شده است. پیش از انجام تحلیل پیش فرض های لازم بررسی شد. جهت بررسی نرمال بودن داده ها از شاخص های کجی و کشیدگی استفاده شد. با توجه به اینکه مقادیر کجی و کشیدگی داده های پژوهش حاضر، بین ۲+ و ۲- می باشد داده ها در سطح ۰/۰۵ از توزیع بهنجار برخوردارند (جدول ۱).

دومین همایش ملی خانواده سالم، جامعه سالم 2nd National Conference of Healthy Family, Healthy Society

جدول ۱: توصیف آماری نمرات متغیرهای پژوهش

شاخص آماری	کجی	کشیدگی	میانگین	انحراف استاندارد
نظریه ذهن	۰/۱۹۴	-۰/۷۲۴	۳/۷۱	۱/۶۷۱
همدلی	۰/۰۹۷	-۰/۳۴۲	۶۵/۰۲	۸/۱۹۴

بر اساس یافته ها همبستگی بین نظریه ذهن با همدلی و زیر مقیاس سرایت احساس و توجه به احساسات دیگران مثبت و معنادار است اما همبستگی با زیرمقیاس اقدام اجتماعی معنادار نیست (جدول ۲). همچنین نتایج حاصل از رگرسیون بیانگر این بود که نظریه ذهن کودک پیش بینی کننده مثبت و معنادار همدلی است ($\beta = ۰/۳۳$ ، $P < ۰/۰۱$).

جدول ۲: ماتریس ضرایب همبستگی بین نظریه ذهن و همدلی

متغیرها	۱	۲	۳	۴	۵
۱- انتقال احساسات					
۲- توجه به احساسات دیگران	*۰/۳۱				
۳- اقدامات اجتماعی	۰/۰۹	۰/۲۳			
۴- همدلی	**۰/۵۳	**۰/۷۳	**۰/۶۹		
۵- نظریه ذهن	*۰/۳۰	*۰/۳۲	۰/۰۸	*۰/۳۳	

$P < ۰/۰۵$ *

$P < ۰/۰۱$ **

بحث و نتیجه گیری

هدف از پژوهش حاضر، بررسی رابطه بین نظریه ذهن و سطوح همدلی در کودکان پیش دبستانی بود. یافته های پژوهش نشان داد میان نظریه ذهن با همدلی و دو زیرمقیاس سرایت احساسات و توجه به احساسات دیگران، همبستگی مثبت و معنادار وجود دارد، این یافته ها با پژوهش های پیشین همخوانی دارد که نشان دادند همدلی شناختی که همان شناخت و توجه به احساس دیگران است با نظریه ذهن رابطه مثبت و معنادار دارد (بنسالا و همکاران، ۲۰۱۵)، و پژوهش هایی که نشان دادند میزان دانش و فهم کودکان پیش دبستانی از احساسات، با فهم آن ها از حالت های ذهنی دیگران ارتباط معنادار دارد (ویمر و همکاران، ۲۰۱۲).

از این یافته ها می توان استفاده کرد که فهم و اسناد حالت ذهنی به دیگران، امکان توجه به احساسات دیگران و در نتیجه همدلی را فراهم می کند. در توجیه این یافته ها می توان گفت همدلی عمدتاً به دو بخش کلی همدلی عاطفی و شناختی تقسیم می شود (عاشوری ۲۰۱۴). بین سطوح چهارگانه همدلی که در سنین پیش دبستانی امکان بروز می یابد، توجه به احساسات دیگران جنبه شناختی همدلی محسوب می شود چرا که سطح اول تحت عنوان سرایت هیجانی به طور خود به خودی و در اثر برانگیختگی هیجانی باعث می شود کودکی که همدلی می کند سطح یکسانی از پریشانی با فرد دارای هیجان را تجربه کند (هافمن، ۱۹۸۷)، این سطح نیازمند درک حداقلی از هیجان دیگران است. در سطح دوم با افزایش تنظیم هیجانی،

دیگر واکنش‌های خودبخودی رخ نمی‌دهد و واکنش‌ها عمدتاً تحت تأثیر آگاهی بیشتر درباره هیجانات است. از این رو در این سطح، کودک با دیدن فردی که هیجانی را تجربه می‌کند می‌تواند هیجان متناسبی را به او نسبت دهد و بر آن اساس او را تحلیل و درک کند، این فعالیت ذهنی نیازمند توانایی نظریه ذهن است. بنابراین اگر کودک توانایی نظریه ذهن بالاتری داشته باشد احتمالاً توجه بیشتری به دیگران دارد و تلاش برای فهم آنها در سطح وسیع‌تری رخ خواهد داد. سطوح بعدی بیشتر در زمینه رفتار و احتمالاً تحت تأثیر توانایی‌های حرکتی و بیانی قرار می‌گیرد و بنابراین کمتر تحت تأثیر توانایی نظریه ذهن است. از محدودیت‌های این پژوهش شیوه نمونه‌گیری و محدودیت حجم نمونه است. پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های مشابه با نمونه‌های بزرگتر انجام شود، همچنین پیشنهاد می‌شود مداخلاتی در جهت تقویت نظریه ذهن و سطوح مختلف همدلی کودکان طراحی شود و نیز آموزش به مادران در جهت ارتقای نظریه ذهن و در نتیجه همدلی کودکان‌شان پیشنهاد می‌شود.

سیاسگزاری

مقاله حاضر به صورت پژوهشی مستقل انجام شده است. بدین وسیله از مهدهای کودک و خانواده‌هایی که در انجام این پژوهش همکاری کردند تشکر می‌کنم.

تعارض منافع

نویسندگان هیچ گونه تعارض منافع ندارند.

منابع

- بردبار، مریم، و شیخ الاسلامی، راضیه (۱۳۹۳). درون داد حالت های ذهنی مادر و رفتار اجتماعی کودک: نقش واسطه ای نظریه ذهن. *روان شناسی تحولی: روانشناسان ایرانی*، ۱۱(۴۲)، ۱۲۳-۱۳۳.
https://jip.stb.iau.ir/article_511118_597df69b43034b5e01e7165096ac5e44.pdf
- خسروی لاریجانی، ماجده، محمدپناه اردکان، عذرا، چوب فروش‌زاده، آزاده، و دهقانی اشکذری، ابراهیم. (۱۳۹۹). تعیین روایی و پایایی نسخه فارسی پرسشنامه همدلی کودک و نوجوان (EmQue-CA). *فصل‌نامه پژوهش‌های کاربردی روانشناختی*، ۱۱(۴)، ۲۶۳-۲۸۰. [10.22059/japr.2021.304312.643543](https://doi.org/10.22059/japr.2021.304312.643543)
- Ahmadi, S. Z. Z., Jalaie, S., & Ashayeri, H. (2015). Validity and reliability of published comprehensive theory of mind tests for normal preschool children: A systematic review. *Iranian journal of psychiatry*, 10(4), 214. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4801491/>
- Bensalah, L., Caillies, S., & Anduze, M. (2016). Links among cognitive empathy, theory of mind, and affective perspective taking by young children. *The Journal of genetic psychology*, 177(1), 17-31. <https://doi.org/10.1080/00221325.2015.1106438>
- Brodsky, J. E., Bergson, Z., Chen, M., Hayward, E. O., Plass, J. L., & Homer, B. D. (2023). Language, ambiguity, and executive functions in adolescents' theory of mind. *Child Development*, 94(1), 202-218. <https://doi.org/10.1111/cdev.13852>
- Cassidy, B. S., Hughes, C., & Krendl, A. C. (2020). Age differences in neural activity related to mentalizing during person perception. *Aging, Neuropsychology, and Cognition*, 28(1), 143-160. <https://doi.org/10.1080/13825585.2020.1718060>
- Dirks E, Ketelaar L, van der Zee R, Netten AP, Frijns JHM, Rieffe C. (2016). Concern for others: A study on empathy in toddlers with moderate hearing loss. *The Journal of Deaf Studies and Deaf Education*. 22(2): 178-186. [doi: 10.1093/deafed/enw076](https://doi.org/10.1093/deafed/enw076)

دومین همایش ملی خانواده سالم، جامعه سالم

2nd National Conference of Healthy Family, Healthy Society

- Grazzani I, Ornaghi V, Pepe A, Brazzelli E, Rieffe C. (2016). The Italian Version of the Empathy Questionnaire for 18- to 36-months-old children: Psychometric properties and measurement invariance across gender of the EmQue-I13. *European Journal of Developmental Psychology*. 14(1): 118–126. [doi:10.1080/17405629.2016.1140640](https://doi.org/10.1080/17405629.2016.1140640).
- Gallant, C. M., Lavis, L., & Mahy, C. E. (2020). Developing an understanding of others' emotional states: Relations among affective theory of mind and empathy measures in early childhood. *British Journal of Developmental Psychology*, 38(2), 151-166. <https://doi.org/10.1111/bjdp.12322>
- Greenberg, D. M., Warrier, V., Abu-Akel, A., Allison, C., Gajos, K. Z., Reinecke, K., Rentfrow, P.J., Radecki, M.A., & Baron-Cohen, S. (2023). Sex and age differences in "theory of mind" across 57 countries using the English version of the "Reading the Mind in the Eyes" Test. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 120(1), e2022385119. <https://doi.org/10.1073/pnas.2022385119>
- Hoffman ML. (1987). The contribution of empathy to justice and moral judgment. In Eisenberg, N., and Strayer, J. (eds.), *Empathy and Its Development*, University of Cambridge Press, Cambridge, U.K. [https://www.scirp.org/\(S\(i43dyn45teexjx455qlt](https://www.scirp.org/(S(i43dyn45teexjx455qlt)
- Kim, M. J., Mende-Siedlecki, P., Anzellotti, S., & Young, L. (2021). Theory of mind following the violation of strong and weak prior beliefs. *Cerebral Cortex*, 31(2), 884-898. <https://doi.org/10.1093/cercor/bhaa263>.
- Lucas-Molina B, Sarmento R, Quintanilla L, Gimenez-Dasi M. (2018). The Spanish version of the Empathy Questionnaire (EmQue): Evidence for longitudinal measurement invariance and relationship with emotional regulation. *Early Education and Development*. 29(4): 467-476. [doi: 10.1080/10409289.2018.1427929](https://doi.org/10.1080/10409289.2018.1427929).
- Meyers, L. S., Gamst, G., & Guarino, A. J. (2016). *Applied multivariate research: Design and interpretation*. Sage publications. <https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net>
- Quesque, F., & Rossetti, Y. (2020). What do theory-of-mind tasks actually measure? Theory and practice. *Perspectives on Psychological Science*, 15(2), 384-396. <https://doi.org/10.1177/1745691619896607>
- Rieffe, C., Ketelaar, L., & Wiefferink, C. H. (2010). Assessing empathy in young children: Construction and validation of an Empathy Questionnaire (EmQue). *Personality and individual differences*, 49(5), 362-367. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2010.03.046>
- Sabbagh, M. A., & Paulus, M. (2018). Replication studies of implicit false belief with infants and toddlers. *Cognitive Development*, 46, 1-3. [10.1016/j.cogdev.2018.07.003](https://doi.org/10.1016/j.cogdev.2018.07.003)
- Tsou YT, Li B, Wiefferink CH, Frijns, JHM, Rieffe C. (2021). The developmental trajectory of empathy and its association with early symptoms of psychopathology in children with and without hearing loss. *Research on Child and Adolescent Psychopathology*. 49(9): 1151-1164. [doi: 10.1007/s10802-021-00816-x](https://doi.org/10.1007/s10802-021-00816-x).
- Uekermann, J., Kraemer, M., Abdel-Hamid, M., Schimmelmann, B. G., Hebebrand, J., Daum, I., et al. (2010). Social cognition inattention-deficit hyperactivity disorder (ADHD). *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 34,734-743. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2009.10.009>
- Weimer, A. A., Sallquist, J., & Bolnick, R. R. (2012). Young children's emotion comprehension and theory of mind understanding. *Early Education & Development*, 23(3), 280-301. <https://doi.org/10.1080/10409289.2010.517694>
- Wellman, H. M., & Liu, D. (2004). Scaling of Theory-of-Mind Tasks. *Child Development*, 75(2), 523–541. <http://www.jstor.org/stable/3696656>
- Vishwanath, R., Kamath, A. G., Thomas, N., Guddattu, V., & Praharaj, S. K. (2023). Pattern of acquisition of theory of mind in pre-schoolers: A cross-sectional study from South India. *Asian Journal of Psychiatry*, 81, 103-443. <https://doi.org/10.1016/j.aip.2022.103443>

معادل انگلیسی منابع فارسی:

- Bordbar, M., & Sheikholeslami, R. (2014). Maternal Mental States Input And Children Social Behavior: The Mediator Role Of Theory Of Mind. *Developmental Psychology (Journal Of Iranian Psychologists)*, 11(42), 123-133. [Persian]. https://jip.stb.iau.ir/article_511118_597df69b43034b5e01e7165096ac5e44.pdf
- Khosravi Larijani M, Mohammadpanah Ardakan A, Choobforoush-zadeh A, Dehghani Ashkezari E. (2021). Examining the validity and reliability of the persian version of the empathy questionnaire for children and adolescents. *Journal of Applied Psychological Research*. 11(4): 263-280. [Persian]. [doi: 10.22059/japr.2021.304312.643543](https://doi.org/10.22059/japr.2021.304312.643543).